

25 lipca, 2019

Prof. dr hab. Halina Grzymała-Moszczyńska

Kierownik Katedry Psychologii Religii i Duchowości

Instytut Psychologii Akademii *Ignacjanum* w Krakowie

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Agnieszki Kulczyckiej-Dopiera

pt. Psychospołeczne predykatory satysfakcji z życia Polaków mieszkających w Irlandii

Przedstawiona rozprawa doktorska liczy 264 strony. Obejmuje 8 rozdziałów, wstęp, bibliografię oraz Aneks.

W swojej ocenie skupię się na merytorycznej ocenie zawartości pracy. Pomijam opis zawartości poszczególnych rozdziałów, gdyż przedstawi go w postaci autoreferatu Doktorantka, w trakcie publicznej obrony pracy.

Praca dotyczy bardzo (i coraz bardziej) aktualnego obecnie problemu, jakim jest zagadnienie psychologicznych aspektów migracji, a w szczególności tego, jak doświadczenie migracji wpływa na osoby, które uczestniczą w tym procesie. Doktorantka analizuje jeden z aspektów tego doświadczenia, czyli poczucie satysfakcji z życia u osób migrujących. Wybór takiego tematu pracy należy przyjąć z zadowoleniem, gdyż migracja stosunkowo rzadko jest przedmiotem rozważań psychologów. Większość badań tej problematyki jest podejmowanych w Polsce przez demografów, politologów, socjologów, antropologów, ekonomistów lub geografów społecznych i kulturowych. Analiza bazy CORDIS obejmującej projekty badawcze finansowane ze środków UE, a realizowane w różnych krajach europejskich wskazuje na taką samą, niekorzystną z punktu widzenia psychologii, prawidłowość.

Autorka nie sformułowała celu całej pracy, w postaci jasno wyodrębnionego podrozdziału. Informacja o celu pojawia się raz na stronie 4, a potem na stronie 122. Na kolejnych stronach (122-124) znajduje się 6 pytań badawczych, które stały się podstawą do sformułowania szczegółowych hipotez badawczych. Sądzę, że sformułowanie celu pracy, szerszego niż cel samych badań byłoby zasadne, gdyż pomogłoby uzasadnić wątki, które pojawiają się w pracy, mimo że nie stanowią one bezpośrednio weryfikacji modelu (np. stereotypy lub eurosieroctwo).

Autorka podejmuje próbę odpowiedzi na postawione pytania poprzez zastosowanie bloku pięciu metod typu papier-ołówek omówionych szczegółowo w pracy na stronach 134-135, oraz ankiety własnego autorstwa zamieszczonej w Aneksie do pracy. Na stronie 135 ankieta ta została scharakteryzowana jako 20 –pytaniowa, zaś w Aneksie znajduje się ankieta złożona z 24 pytań. Dopiero na stronie 202 pojawia się informacja, że poczynając od pytania 21 wypełnienie ankiety było dowolne. W umieszczonym w Aneksie tekście ankiety takiej informacji brak. W opisie narzędzia informacja ta powinna pojawić się wcześniej, gdyż łatwiej byłoby zrozumieć dlaczego liczebności odpowiedzi, prezentowane w rozdziale 7, na poszczególne pytania tak znacząco się od siebie różnią (odpowiednio od 68 do 301 osób).

Grupa osób badanych składała się z dwóch podgrup, każda o liczebności 301 osób. Pierwsza podgrupa składała się z Polaków mieszkających w Irlandii, a druga z osób odpowiadających tej grupie pod względem wieku, płci i wykształcenia, ale mieszkających w Polsce. Pomysł przeprowadzenia badań w grupie porównawczej mieszkającej w Polsce, jest bardzo cenny. Doktorantka powinna jednak wskazać na to, czy z takim zabiegiem spotkała się już w pracach innych autorów (ew. jakie problemy wystąpiły w takich badaniach), czy też jest to Jej oryginalny wkład w sposób analizy wpływu doświadczenia migracji, jeśli ma miejsce ta druga opcja, to z pewnością warto o tym wyraźnie powiedzieć.

Autorka częściowo przeprowadziła osobiście badania w obu podgrupach, a częściowo zleciła je firmie marketingowej "Bce-badania" zajmującej się głównie analizą rynku.

Sposób przeprowadzenia badań (w każdym razie na poziomie informacji umieszczonych w recenzowanym egzemplarzu pracy i dostępnych dla czytelnika z zewnątrz) rodzi pytania i wątpliwości. Dotyczą one braku we wstępie do ankiety, informacji dla osoby badanej o sposobie ochrony zebranych danych, o tym kto będzie miał do nich dostęp, brak

oświadczenia o zgodzie badanych na udział w badaniach, o możliwości wycofania się z tych badań bez ponoszenia żadnych konsekwencji. Brak też informacji skąd pochodziły środki na opłacenie zlecenia dla formy marketingowej realizującej część badań. Informacje na temat powyższych kwestii obowiązkowo powinny znaleźć się w pracy. Będą one wymagane w sytuacji złożenia pracy do druku. Każde ze znaczących czasopism naukowych jeszcze przed przyjęciem tekstu do procesu recenzyjnego wymaga złożenia oświadczeń o aspektach etycznych prowadzonych badań.

Grupa Polaków mieszkających w Polsce była badana inną wersją ankiety niż osoby mieszkające w Irlandii. Niestety wersji tej nie ma w pracy, ani w Aneksie, ani w głównym korpusie tekstu. Możemy się jej jedynie domyślać, analizując kolejne tabele zamieszczone w rozdziale 7. Brak tej wersji ankiety naraża Autorkę na zarzut niedopełnienia jednej z zasad replikowalności badań naukowych. Zasada ta mówi o tym, że sprawozdanie z badań powinno zawierać wszystkie informacje pozwalające na ich powtórzenie przez innego badacza.

Analiza niektórych z uzyskanych wyników nasuwa zastrzeżenia. Porównywanie w ramach tak samo sformułowanego pytania, odpowiedzi udzielonych przez obie grupy jest w wielu wypadkach wątpliwe. Przykładowo pytanie o współzamieszkiwanie z różnymi rodzajami osób (Tabela 17), a szczególnie o częstość kontaktów z rodziną/bliskimi (Tabela 18) oznacza zupełnie co innego w sytuacji zamieszkiwania w tym samym kraju, a być może w tym samym mieście, a kontaktami podejmowanymi w sytuacjach gdy mieszka się w innych krajach. Częstość chodzenia do kościoła (tab. 22) również jest, jak pokazują inne badania, w warunkach emigracyjnych jest warunkowana dostępnością kościoła i mszy w języku polskim. Polacy mieszkający daleko od takich kościołów uczestniczą dużo rzadziej we mszach niedzielnych. Ograniczenie takie nie ma miejsca w wypadku badań prowadzonych w Polsce. W celu uzasadnienia porównania obu grup badanych pod względem ich udziału w praktykach religijnych, należało podać informację dotyczącą dostępności kościoła i polskojęzycznej mszy, w miejscach zamieszkania osób badanych w Irlandii.

Poważne wątpliwości budzi analiza odpowiedzi na pytanie 11, o motywy wyjazdu. Obowiązującym dyskursem na temat motywacji wyjazdowych Polaków jest dyskurs ekonomiczny poświęcony przepływowi finansowemu, wykreowany w dużej mierze przez pierwszych badaczy tego zjawiska jakimi byli ekonomiści, i podchwycyony następnie przez

samych migrantów. Niestety dyskurs ten został bezkrytycznie przyjęty przez psychologów prowadzących głównie badania ilościowe. Pogłębione badania wśród emigrantów, oparte o wywiady, wskazują, że o ile na motywację ekonomiczną jest im najłatwiej wyrazić zgodę, szczególnie w zamkniętej kafeterii odpowiedzi, to pogłębiając pytania o przyczyny migracji dowiadujemy się o istnieniu motywów nie mniej istotnych, bardziej prywatnych, ale trudniejszych do gotowej werbalizacji. Ciekawe byłoby oddanie wreszcie w tym względzie głosu samym migrantom, choćby dając im możliwość uszeregowania motywów własnej migracji wedle ich wagi dla konkretnej osoby badanej.

Analiza wyników dotyczących poszczególnych etapów weryfikacji modelu nie budzi zastrzeżeń, model wydaje się w bardzo interesujący sposób pogłębiać naszą wiedzę o psychologicznych wymiarach skutków migracji. Analizy statystyczne pokazały współzależności między cechami osób badanych i wpływie tych cech na poczucie satysfakcji z decyzji migracyjnej. Z uwagi na obszar moich zainteresowań badawczych szczególnie interesujący był dla nie aspekt modelu dotyczący duchowości Polaków mieszkających w Irlandii. Włączenie do modelu Satysfakcji z Życia wymiaru Transcendencji Duchowej, uważam za bardzo ważny wkład Doktorantki do analiz zarówno zjawiska migracji jak i duchowości. Natomiast z zdecydowanie błędne uważam pojawiające się w pracy stwierdzenia np. na s.209 że transcendencja duchowa „ jest to wymiar ugruntowany i zaspokajany poprzez sfery niezwiązane bezpośrednio z religią”. W takiej postaci jest to nieprawdziwe twierdzenie. Należało powiedzieć, że realizują je w innej formie niż religia instytucjonalna. Pamiętać trzeba też, że dla wielu badaczy duchowość to część religii.

W świetle analiz uzyskanych wyników warto spojrzeć na tło jakie dla tych analiz tworzy część teoretyczna, oraz na sposób w jaki stworzone zaplecze teoretyczne zostało wykorzystane następnie w dyskusji wyników w rozdziale 8.

W części teoretycznej pracy powinny znaleźć się jednoznaczne, definicyjne ustalenia procesów z zakresu problematyki migracyjnej, jakie ostatecznie przyjęła Aurorka. Typologia Maryańskiego opublikowana w roku 1984 jest znacznie mniej przydatna do opisu współczesnej sytuacji migracyjnej, niż choćby typologia publikowana na stronie Międzynarodowej Organizacji ds. Migracji (<https://www.iom.int/key-migration-terms>). Brak jednoznacznych ustaleń terminologicznych prowadzi Autorkę do nieprecyzyjnego, niekiedy

zdecydowanie błędnego stosowania różnych terminów i przytaczania obok siebie badań prowadzonych w grupach, należących do całkowicie innych kategorii. Emigranci i imigranci pojawiają się zamiennie (np. ss.93-94), jest jeszcze gorzej gdy zaczyna to dotyczyć łączenia podkategorii uchodźców z ogólną grupą migrantów Na s.115 – całkowicie fałszywe zdanie dotyczące publikacji Goździak, Shandy (2002). W części teoretycznej nie pojawia się wyodrębniona w formie podrozdziału historia emigracji Polaków do Irlandii i kontekstu w jakim w Irlandii funkcjonują. Wyjątkowo w paragrafie 4.17 pojawia się taka bardzo pobieżna informacja o formach wsparcia z jakich mogą korzystać. Irlandia pozostaje również całkowicie „przeźroczysta” w wypadku odwoływania się do typologii wymiarów kulturowych Geerta Hofstede - które oprócz przywołania (strona 211-212) nie znajdują żadnego zastosowania w pracy, a mogłyby posłużyć do zilustrowania położenia Polski i Irlandii na poszczególnych wymiarach kulturowych, i wnioskowaniu o dopasowaniu kulturowym Polaków, którzy tam przebywają. Podobnie wygląda to w wypadku wspomnianego na stronie 210 wskaźnika MIPEX (https://ec.europa.eu/knowledge4policy/dataset/ds00052_en). Samo przytoczenie informacji o jego istnieniu i o fakcie, że jest w Polsce niski (bez wskazania na punkty odniesienia w jego konstrukcji i porównaniu do jego wysokości w Irlandii) jest zabiegiem całkowicie bezużytecznym. Zdziwienie budzi brak odniesienia się w części teoretycznej do badań prowadzonych wśród Polaków w Irlandii przez innych badaczy (np.z Trinity College w Dublinie, lub z Ośrodka Badań na Migracjami Uniwersytetu Warszawskiego).

Zazwyczaj w części teoretycznej pracy umieszczone są analizy pojęć teoretycznych, które potem znajdują zastosowanie w interpretacji i dyskusji uzyskanych wyników. W wypadku omawianej pracy pojawiają się w części teoretycznej pojęcia i teorie, do których w dyskusji wyników brak odniesienia, gdyż nie są przedmiotem badania przy pomocy zastosowanych narzędzi. Są to zagadnienia takie jak akulturacja, powrotny i wyjazdowy szok kulturowy, kompetencje kulturowe, stereotypy, wrażliwość kulturowa, inteligencja kulturowa, eurosieroctwo, wspieranie imigrantów w Polsce, psychoterapia a wielokulturowość.

Uwagi ogólne:

Autorka odwołuje się do wielu prac korzystając z cytowania pośredniego. Zabieg ten nie znajduje uzasadnienia ani w niedostępności prac oryginalnych, ani w ich opublikowaniu w

językach nieznanymi Autorce, (np. teksty Sławomira Mrożka, czy polskojęzyczne tłumaczenie książki Milana Kundery lub pracy Alfreda Schuetza).

Reasumując: Mimo powyższych uwag krytycznych praca zasługuje na przyjęcie, gdyż Autorka do wielu popełnionych błędów była w stanie odnieść się krytycznie (podrozdział 8.2), co pozwala sądzić, że praca oprócz zrealizowania swojego celu, czyli weryfikacji modelu satysfakcji z życia u polskich imigrantów w Irlandii, spełniła również rolę edukacyjną wobec Autorki i pozwala mieć nadzieję na kolejne, pozbawione powyższych usterek badania, w tym bardzo ważnym obszarze praktyki społecznej.

Za bardzo ważne uważam też pogłębienie wiedzy o duchowości migrantów. Jest to istotny wkład Autorki w badania dotyczące migracji.

Uważam, że przedstawiona rozprawa doktorska spełnia wymogi stawiane przed pracami doktorskimi i wnioskuję o dopuszczenie mgr Agnieszki Kulczyckiej- Dopiera do kolejnych etapów przewodu doktorskiego.

Halina Czaja-Mogulska